Генерал Р. Путник с. р.

Објављено према књизи:

Служба Ђенералштаба, део 2, Служба у ратно доба; израдио Радомир Путник, Београд: Штампарска радионица Војног министарства, 1899; од тога стр. 19-96, 475-480 из фонда Народне библиотеке Србије; сигнатура II 10406/2 Д.

Захваљујемо се Народној библиотеци Србије на помоћи приликом објављивања ове књиге.

www.talijaizdavastvo.rs

Радомир Путник

СЛУЖБА ЂЕНЕРАЛШТАБА

II ДЕО

СЛУЖБА У РАТНО ДОБА

РЕПРИНТ ИЗДАЊА ИЗ 1899. ГОДИНЕ

Талија издаваштво

Ниш, 2022

МИНИСТАРСТВО ВОЈНО

СЛУЖБА ЂЕНЕРАЛШТАБА

II. ДЕО

СЛУЖБА У РАТНУ ДОБА

ИЗРАДИО

Радомир Путник

ПУКОВНИК У ПЕНЗИЈИ

БЕОГРАД

ШТАМПАРСКА РАДИОНИЦА ВОЈНОГ МИНИСТАРСТВА

1899.

МИНИСТАРСТВО ВОЈНО

ХИСТОРИСКО ОДЕЉЕЊЕ

ХБр. 76.

РЕШЕЊЕ.

Дело „Служба Ђенералштаба, II. део“ које је израдио Ђенералштабни пуковник у пенсији г. Радомир Путник, одобравам да се штампа о државном трошку, као издање војног министарства.

Дело ће се штампати у 500 (пет стотина) књига.

Писцу се одобрава да о свом трошку штампа још 100 (сто) комада.

Хонорар је од штампаног табака, онога текста који до сада није у „Ратнику“ штампан, *сто* динара, а од онога, што је већ штампано у Ратнику, *осамдесет* динара. У Ратнику је до сада штампано од целокупног дела овога од стране 125. до 254. (види текст рукописа).

Дело ће се штампати цело слогом *гармондом.*

Пошто се дело буде оштампало одредиће се и цена.

Уредништво „Ратника“ водиће надзор над одштампањем дела. Коректуру ће водити писац.

Време штампања удесиће се по реду већ одобрених за штампање дела. Кад ова буду готова, тада ће се и ово дело у штампу послати.

25. фебруара 1898. год.
Београд.

Министар војни,
почасни адјутант Њ. В. Краља,
ђенералштабни пуковник,
Драг. Вучковић с. р.

ПРЕДГОВОР

У време, кад се већ довршивало штампање ове књиге, учињене су извесне измене у формацији наше војске. Оне се нису могле унети у књигу на време, те их при читању ваља имати на уму.

Примери, што су у књизи стављени ради бољега објашњења маршевских и бојних заповести, а примењени су на наш терен, рађени су на основу карте нашег ђенералштаба $\frac{1}{75000}$

При изради неких делова ове књиге служили су у неколико као извори туђи познати војни писци: Шелендорф, Видерн, Голц, Мекел и Дерекаге.

1. Јуна 1899. год.
Београд.

САДРЖАЈ:

	СТРАНА
I. Формација војске	3
Формација здружене дивизије	5
корпуса .	11
армије	17
оперативне (стратег.) коњице	22
мешовитих одељења и одреда	28
II. Мобилизација и ратна формација .	33
О мобилизацији у опште	33
План за мобилизацију	39
Организација виших штабова наше војске	49
штаба Врховне команде	49
Више команде	57
дивизије редовне војске	62
I. поз. народ. војске	68
„ коњичке активне бригаде	68
штабова у туђим великим војскама	70
штаба Врховне команде	70
армијске	75
корпусне	78
дивизијске	82
Формација и бројна јачина трупа код нас	84
дивизије ред. војске	84
I. поз. нар. војске	87
„ „ ван састава дивизија .	96
трупа у туђим великим војскама	
„ корпуса и дивизија .	97
Нарочите формације	100
Формација посадне војске	102

СТРАНА

III. Служба у штабовима 105
Ред 105
Издавање заповести (рапорт) 107
Разашиљање заповести и извештаја 112
Канцеларијски послови у опште . 118
Операцијски деловодни протокол 119
Ратни дневник . 120
Преглед операција . 123
Дневни операцијски извештај 124
Периодни „ 124
Релације о борби и листа губитака 125
Инструкције 128
Прокламације и наредбе 129
Оперативне заповести у опште и њихови називи и карактерне црте 131
Диспозиција 140
Инструкција 149
Примери за директиву 149
инструкцију 153
„ „ диспозиције 158
Веза између штабова 165
Ордонанс-коњаници 167
Коњичке станице 167
Телеграф 169
Пошта 171
Оптички сигнали 171
Велосипедисте 173
Голубија пошта 173
Ваздушни балони 177
Саобраћај са непријатељем 178
Капатулације 181
Уговор о примирју 189
Обавештавање о непријатељу 191
Служба шпијуна 203

IV. Концентрација . 212
У опште 212
Избор просторије за концентрацију 220
План концентрације и распоред трупа 220
Табеларни преглед концентрације трупа 226

V. Ратни маршеви 229
Маршевна дубина трупа 238
разних јединица редовне војске 242

СТРАНА

Маршевна дубина разних јединица дивиз. редовне војске 243
„ „ „ I. позива 244
здружених јединица на маршу под опрезом 245
дивизије редов. и народ. вој. без опрезе 247
„ корпуса и дивизије 248
Брзина маршевања 251
Последице маршевне дубине и брзине 254
Подела маршевне колоне по дубини 262
Јачина и састав претходнице, позаднице и побочнице у разним случајима 262
Маршевни ред у опште 270
борачких трупа у опште 270
коморе у опште 275
„ дивизије редовне војске 280
дивизије I. позива народне војске 287
двеју дивизија наших 287
коњичке активне бригаде наше 289
коморе дивизије редовне војске 292
„ I. позива народне војске 303
корпуса 312
„ „ коњичке дивизије 315
Скраћивање маршевне дубине (марш пред судар) 318
Полазна тачка и час поласка 322
Деоба трупа по ширини, марш у напоредним колонама. 326
Командантска места на маршу 337

VI. Маршевске заповести 343

Маршевске заповести у наступању 345
Врховног команданта 345
„ команданта армије 355
за армијску коњицу 367
коњичку дивизију 371
„ „ бригаду 374
команданта корпуса 378
дивизије 385
„ „ здруженог одреда 390
Примери за маршевске заповести 392
за армију 392
за корпус 397
„ „ „ „ дивизију 402
Маршевске заповести у одступању 417
Врховног команданта. 427
команданта армије 434

СТРАНА.

Маршевске заповести команданта корпуса 437
команданта дивизије 443
„ „ команданта здружених одреда 449
Примери за маршевске заповести 450
за армију нашу 450
„ дивизију 453
„ здружени одред . 464
„ „ „ „ коњичку бригаду 466
Маршевске заповести при гонењу 467
Дужности трупних ђ.-штабних официра на маршу 473

VII. Борба 476
Битка, бој, борба, пресудна и демонстративна борба . 480
Напад, разни видови и начини . 483
Поседање предтерена . 489
Избор нападне тачке. 491
Пресудни и споредни и демонстративни напад 494
Бојни распоред у нападу, од пука па на више 498
Одбрана 504
Избор положаја 504
Поседање положаја, подела снаге 506
Бојни распоред у одбрани, од пука па на више 510

VIII. Бојне диспозиције и заповести 518
Бојна диспозиција за напад, у опште 521
„ „ одбрану „ 522
Маршевска диспозиција за напад у опште 523
„ „ одбрану 523
Диспозиције у нападу 524
„ . Врховног команданта 524
Диспозиција команданта армије, и примери 528
корпуса 542
„ примери 546
дивизије 555
„ „ примери 558
Заповести „ здруженог одреда 567
Диспозиција за наступни прелаз преко реке 573
„ „ напад на утврђени положај 575
Диспозиције у одбрани 577
Врховног команданта 577
команданта армије. 578
„ примери 579
корпуса 585

СТРАНА

Диспозиције команданта корпуса примери 586
дивизије 594
„ „ примери 595
Заповест команданта одреда, с примерима 603
Руковање борбом 608
Дужности самосталних виших и осталих команданата 609
Дужности штабовског особља 621
ђенералштаба 623
команданта артилерије 626
референта за инжињерију 627
„ „ санитет 627
начелника интендантуре 628
војнога проте 629
команданта стана 629
„ референта војно-судског 630
Одржавање међусобне везе у борби 630
Топовска пуцњава као сресто за то 632
После не одлучене (недовршене) борбе 636
После свршене борбе 640

IX. Одмор и становање 643
Биваковање 648
Кантоновање у опште 654
за време концентрације на граници 655
не далеко од непријатеља 666
маршевско или уступно 672
при опсади тврђаве 675
за време примирја 679

X. Израна војске . 682
Квартирска израна 684
Магацинска израна 690
Израна реквизицијом . 691
непосредном куповином 695
помоћу коморе 696
„ резервном раном 697
Употреба разних начина изране 698

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ

СТРАНА	ВРСТА	МЕСТО	ЧИТАТИ
6	14 озго	реде	реда
11	8 „	ред	рад
11	12 оздо	код	кад
11	2	2	3
20	13	добивана	добивена
20	2	ја	је
23	11 „	пустати	пустити
25	14 озго	прикиком	приликом
26	15 „	радовно	редовно
51	13 оздо	поврете	покрете
112	8 озго	јиш	још
119	13 „	прилица	прилика
126	13 оздо	његовом	њиховом
127	13 „	и	
131	5 озго	гога	тога
131	10 оздо	оваки	сваки
139	1 озго	одређенији	одређенија
142	12 оздо	саснања	сазнања
142	12 „	илати	имати
143	18 озго	његовом	њиховом
151	16 оздо	ове	све
153	15 „	Бурбикије	Бурбакије
169	2 озго	елзерцирна	егзерцирна
169	5	орествима	срествима
170	9	истају	остају
171	10 оздо	формаји	формацији
180	7 „	парланентарни	парламентарном
	17 озго	опомена	спомена
6	13	сувоту	суботу
	4	пршваца	праваца

СТРАНА	ВРСТА	МЕСТО	ЧИТАТИ
208	13 озго	особити	особито
213	7	дата	дати
221	17	појска	војска
253	17	брзива статра	брзина сматра
255	7 „	зачеље	чело задње дивизије
259	2 оздо	комоме	коморе
260	18 озго	код за	кад са
261	15 оздо	когла	могла
263	17 озго	одступно	одступио
264	12 озго	колило	колико
264	3 „	сву	ову
264	8 оздо	премена	времена
273	5 „	делити	десити
275	13 озго	оваком	сваком
276	14 оздо	здружне	здружене
278	19 озго	оваки	сваки
323	11 оздо	Цариграда	Цариброда
346	13	раздвојати	раздвојити
367	15	коњичка	коњичка дивизија
375	3 „	Висачкој	Височкој
380	1 озго	претходници	побочници
409	3 оздо	ђуђинца	Ђуринца
413	3 озго	Бачаниц	Бачинац
421	14	остатком	останком
423	1 „	она штити	оне штите
428	14 оздо	франдр	фландр
439	16	поласка	доласка
441	14	казани	казано
443	1 „	предао	предео
444	15 озго	са	се
461	13 „	Брезинка	Брезника
461	2 оздо	ситурција	ситуација
490	5 озго	водну	водну колону
510	7 оздо	браничкога	
523	9	зачењем	зачељем
553	1	ка	са
581	17 „	коупусу	корпусу
589	2 озго	коњица	коњице
596	1 оздо	Калафлту	Калафату
600	9 озго	трупе	трупа
616	1 оздо	да	са
617	19 озго	не	на
626	17	врема	време

СТРАНА	ВРСТА	МЕСТО	ЧИТАТИ
645	15 оздо	граници	границу
648	14 „	другим	другом
653	5 озго	јидној	једној
660	1 оздо	стра.	стратиг.
660	2 „	трђава	тврђава
663	6 озго	која	кора
663	12	у	
669	13 „	Мораве	Морава
669	4 оздо	офанзиви	дефанзиви
669	15	по	под
678	13	треном	тереном
678	13	заштићени	заштићена
679	12	тераторије	територије
679	19	оперативна	оперативна
687	9 „	култиваран	култивиран
691	4 озго	конзирцијума	конзорцијума
695	8 оздо	кантонује	кантонују

СЛУЖБА ЂЕНЕРАЛШТАБА

II. ДЕО

СЛУЖБА У РАТНО ДОБА

I. Формација војске

(ordre de bataille)

Она представља општу поделу трупа, удешену за командовање и управу, и регулише њихову међусобну тактичку и административну везу. Позната је и под именом „ordre de bataille“.[1]

У формацији војске огледа се јемство за лако и поуздано руковање, управу и снабдевање трупа и јединство њихове снаге; она регулише сталну и непромењиву органску везу трупа за целокупну ратну акцију и основа је свима тактичким и административним прописима што се односе на вођење и снабдевање војске разноструким ратним потребама. С тога је она врло значајан чинилац у рату и врло важно питање у свакој војсци. На избор њен утичу и разноструки административни обзири, али пресудна превага мора се дати обзирима на лако и поуздано командовање и употребу трупа у рату; обзири за лако и уредно снабдевање трупа храном и осталим ратним потребама, ма да су такође врло важни, долазе тек на друго место. Међутим и за једне

[1] Овај назив значио је некада распоред или поделу трупа за борбу. У 17. и 18. веку војска је тако подељена и становала и маршевала. Таква маршевска подела задржала се у Прајској војсци све до рата 1866. год., па донекле и после тога, па је и резерва маршевала увек на извесном одстојању за главнином (Verdu du Vernois, Truppen Führung, 1870. год. I. св.). Данас ordre de bataille значи то исто што и формација, али се употребљава у опште за формацију ратну било целокупне војске било њених делова.

и за друге прва је потреба да формација буде удешена тако, да се може без промене одржати за све време док рат траје. У рату, истина, распоред снаге а са њом и подела трупа често се мења и удешава већ према томе да ли ће трупе маршевати, борити се или становати, сувише још према специјалном им задатку, терену на коме ће и ситуацији у којој ће задатак извршивати; сваки конкретан случај у рату зактева ново груписање снаге, нов ordre de bataille. Али би неупутно било мењати често и без нарочите потребе формацију, која регулише органску. везу трупа за целокупну ратну акцију, и стварати из основе нову поделу трупа једино ради тога, да се добије она која ће конкретном случају најбоље одговарати, јер би се тим пореметила регулисана тактичка и административна — органска — веза на штету поузданога командовања и уредногa снабдевања трупа. Као што је и у осталим пословима сталност много јаче јемство за користан рад и добар успех него ли честе промене, тако је и овде корисније у сваком погледу одржати без промене једном утврђену формацију, само ако она задовољава већину случајева и у доста повољној мери подмирује и случајеве специјалне, него ли је често мењати у тежњи, да се за сваки конкретан случај добије идеално добар нов ordre de bataille. Најпосле, како је од врло озбиљнога значаја за вођење и администровање, да се трупе са формацијом из раније саживе а не обрету у њој тек пред полазак у рат, потребно је да оне још у мирно доба буду формисане онако како ће се у рату употребити, т. ј. да формација мирнога доба буде што ближа ратној, у толико пре, што се трупе и у мирно доба спремају главно за рат. У овом погледу за мирно доба најбоља је она формација, из које се непосредно може прећи у ратну. Томе на путу стоје, истина, у неколико поред економских и других обзира још и потреба да се поједини родови војске, као што су н.пр. артилерија и инжињерија, ради своје стручне наставе формишу у нарочите јединице, но при том не сме се заборавити на брзину са којом се војске данас мобилишу и одашиљу у рат, те ваља размислити докле се може од ратне формације одступити рад обзира мирнога доба, па у исто време побринути се и при-

премити мере за брз прелаз из формације мирнога доба у формацију ратну.

Формација војске има читаву своју историју. Поникла у оно исто време кад и прва уређена војска, она се заједно и упоредо са овом и ратном вештином кроз дуги низ година развијала и разне мене пролазила, док се, најпосле, није развила у данашњу, која одговара данашњој величини војске и данашњем начину ратовања. Ма колико, у осталом, да је поучно пропратити начела и узроке на основу којих се формација поступно развијала, на овом месту не ћемо то чинити, не само зато што је то предмет засебне студије — историје ратне вештине — него и с тога, што су некадашње формације, исто као и стара ратна вештина, само историјског значаја и немају непосредне везе са данашњим приликама. За ђенералштаб је важније да буде познат са гледиштем, које служи као основа за данашњу формацију војске, у толико пре, што обрада формације спада у круг његових стручних послова и што је он позван да размисли и припреми потребне мере за брз прелаз из формације мирнога доба у формацију ратну. Но у детаљну формацију не ћемо се упуштати. Тактика већ, излажући целокупну формацију, разлаже у исто време и побуде на основу којих су постале данашње основне тактичке јединице и показује пут како се оне поступно склапају у све већа и највећа тела. Нас се на овом месту тичу главно оне јединице, са којима се вођа веће војске служи непосредно при својим комбинацијама, те ћемо изложити у потребним цртама гледиште за њихову величину и формацију.

Данас су у већим војскама дивизија, односно корпус и армија редовно оне јединице са којима се вођа непосредно служи. Прве су две у исто време основне јединице за састав мање и веће армије а последња за састав велике војске.

1. Здружена дивизија

Пешадија њена састоји се обично из 2 бригаде, по 2 пука, по 3 батаљона, свега 12 батаљона. Јака је дакле толико, да јој се могу придружити у појачим јединицама и

трупе осталих родова оружја, обично 1 дивизион артилерије (3 до 4 батерије) и 1 пук коњице (4 ескадрона), поред осталих помоћних родова војске. Овако састављена дивизија дубока је у маршевој колони око 8 км. те може цела маршевати једним путем, у једној маршевој колони, и опет се за борбу развити за непуна 2 часа; у бојном распореду захвата до 2,5 км. ширине, те су све у борби суделујуће трупе дивизијару пред очима. У оба случаја, дакле, дивизијар има све своје борачке трупе под руком, у стању је да са њима одма располаже и на њихов рад брзо утиче. Уз то дивизија је још толико јака, да се може неколико часова борити сама против јачега непријатеља, па и важније задатке решавати самостално. Отуда она и постоји данас у свима већим војскама као тактичка јединица првога реда и основна јединица за састав корпуса а у мањим војскама и као оперативна и основна јединица за састав армије.

Данашња њена јачина, формација и састав последица су, истина, и историјског развитка формације војске, али зависе главно од задатка дивизије, т. ј. да ли је она, сразмерно величини војске, оперативна јединица и као таква основна јединица за састав армије, или је само тактичка јединица и саставан део корпуса.

У првом случају дивизија, ма да оперише у заједници са осталим дивизијама у саставу армије, опет она редовно маршује засебним путем и издржава се самостално, па се осталим дивизијама придружује тек на бојном пољу. С тога њој овде не само да одговара јачина нешто већа него ли дивизији у саставу корпуса, него јој је још потребно да у своме саставу има и остале родове оружја и све оне установе што припадају оперативној јединици, иначе се њена самосталност неда ни замислити. Ово нарочито вреди за ону дивизију, која би била одређена да за дуже време врши какав важнији задатак самостално и ван састава армије.

У другом случају овакву улогу предузима корпус. На јачину дивизије у саставу корпуса утиче она мера што је данас усвојена као нормална за величину корпуса (видети доцније), па нешто с' тога, а и зато што она овде ради у непосредној вези са осталим дивизијама у саставу корпуса, може бити

унеколико слабија. Но, као што се и у саставу корпуса морају дивизије, ради бржега маршевања, лакшега издржавања, смештања и бржега развоја за борбу, раздвојити и марш е вати једна поред друге, свака засебним путем, кад год прилике за то буду повољне, па усљед тога на свом путу наићи на непријатеља и сукобити се са њим, тако свака ваља у своме саставу да има такође артилерију, коњицу и остале помоћне родове војске и установе, али у мањој мери, пошто их има већ у корпусу, из кога су само за краће време издвојене.

У оба случаја, међутим, већ с тога што је дивизија и и по својој јачини и по своме саставу кадра да се и сама бори и важнији задатак изврши, њен дивизијар ваља у формацији пешадије, као главном саставном члану дивизије, да нађе довољно слободе за своје тактичке комбинације. Двојна подела дивизије, две пеш. бригаде, каква данас постоји у опште у свима војскама, не задовољава ову потребу у повољној мери, нарочито за дивизију која ради самостално или је уређена као оперативна јединица. Било на маршу, у нападу или одбрани, дивизијар је ради својих комбинација принуђен да се свакад служи непосредно са пуковима, т.ј. да једну или другу бригаду цепа, усљед чега бригадни команданти постају управо излишни и сметња за брзо заповедање. Таква подела потребна је само онда, кад су у саставу корпуса две дивизије, јер тада њихове бригаде представљају у односу на корпус четворну поделу, те команданту корпуса остављају отворено поље за комбинације, премда се овде јавља један дивизијар као излишан. На против, у тројној или четворној подели пешадије (непосредно на пукове) ове махне одпадају, те је она за препоруку нарочито за дивизије, које су формацијом војске уређене као операцијске јединице, и за оне корпусе који су састављени из три дивизије, у толико више, што тада отпадају бригадни команданти, — добит, која није без значаја за војску оскудну у вођима.

У исто време са овим истиче се питање: да ли је боље дивизијску пешадију смањити на 9 батаљона, па формисати је непосредно у 3 пука по 3 батаљона; или задржати јој нормалну јачину од 12 батаљона и формисати је непосредно

у 3 пука по 4 или у 4 пука по 3 батаљона; или, повећати је на 16 батаљона и формисати је непосредно у 4 пука по 4 батаљона; или, најпосле, појачати је на 18 батаљона, али ове формисати у 3 бригаде по 2 пука по 6 батаљона. Оваква питања од практичне су вредности само за војску нову, у које формација још није довољно сређена. Старије и велике војске, које имају своју историју и формацију основану на традицијама и искуствима стеченим у најновијим ратовима, слабо су расположене да чине јаче измене у формацији са којом су уживеле и на основу којих је целокупна им управа и администрација уређена, јер користи, које би се таквом изменом добиле, не стоје ни у каквој сразмери са штетом, која би усљед поремећаја утврђеног реда настала. Али су опет за то таква питања корисна. Тако:

У првом случају нормална јачина дивизије смањила би се толико, да би она постала управо појача здружена бригада, повољна за планинско ратовање, истина, али не довољна за важније задатке и самосталан рад у пољу; још мање је за то да представља дивизију као оперативну и основну јединицу за састав армије. Међу тим, три такве дивизије згодно пристају у састав корпуса, јер све скупа у главном не кваре ону меру што је данас утврђена као норма за јачину корпуса и уклањају ону незгоду што постоји код корпуса јаког две дивизије (двојна подела); уз то бригадни команданти одпадају а сваки дивизијар у тројној подели своје дивизије има довољно слободе за тактичке комбинације.

У другом случају четворна подела у превази је над тројном, јер даје дивизијару пространије поље за комбинације и ређе га доводи у прилику да органски састав трупа цепа, те је с тога и погоднија за самосталну акцију дивизије. Међутим, две такве дивизије, у саставу корпуса, потребно је да имају свака двојну поделу, у 2 бригаде, те да обе скупа представљају поделу четворну. Ако би се три такве дивизије уврстиле у састав корпуса, двојна њихова подела одпала би, јер све три представљају тројну поделу, доста повољну за комбинације, али би се тада прекорачила знатно она мера што је усвојена као норма за величину корпуса. Најпосле:

Трећи и четврти случај пристају само за ону дивизију која је формацијом уређена у свему као оперативна и основна јединица за састав мање армије, али је четворна подела, непосредно у пукове, као што је усвојена у нашој војсци, у превази, с' тога, што даје дивизијару пространије поље за комбинације и мање повода за цепање органског састава и што бригадни команданти нису потребни ни онда кад би се две такве дивизије саставиле привремено у корпус. У последњој прилици, било при нападу или одбрани, дивизијар је у стању да ради својих комбинација узме од сваке дивизије по 1 пешад. пук под своју непосредну команду. те да добије тројну поделу корпуса и довољно слободе за комбинације а да тим не окрњи нормалну (у опште усвојену) јачину дивизије и не остави једнога или другога дивизијара без посла. Најпосле, самосталној дивизији, јакој 18 батаљона, боље одговара деоба у 3 бригаде по 2 пука по 3 батаљона, али би се саставом две такве дивизије у корпус сувише премашила нормална му јачина.

Према томе, дивизији самосталној, која је уређена као оперативна јединица, најбоље одговара пешадија јака 16 батаљона, формисана непосредно у 4 пука по 4 батаљона, без бригадних команданата; дивизији у саставу корпуса: 12 батаљона, формисаних у 2 бригаде по 2 пука по 3 батаљона. као што је у свима већим војскама и усвојено.

Артилерија. Некада је она додавана у ситним јединицама: батаљонима, пуковима и бригадама. Доцније се увидело да је такав растур артилерије штетан за њену снагу и јединство управе на бојном пољу, те данас вреди као правило, да се она додаје само у маси и с' тога већим јединицама пешадије, да би на тај начин остала под руковањем својих команданата и исказивала јаче дејство.

Са обзиром на то и на величину данашњих војска, пешадијска се бригада још не може сматрати као јединица кадра за самосталну борбу и решавање важнијих бојних задатака, да би јој се у састав редовно уврстила и јача артилерија. Природно је, дакле, што је ово пренешено на дивизију, која је знатно јача и призната као прва здружена тактичка јединица. Из узрока, пак, што су 4 топа на иљаду

пешака призната и усвојена као нормална сразмерица артилерије према пешадији, то нормалној јачини дивизије одговара 1 пук артилерије, јак 2 дивизиона по 4 батерије по 6 свега 48 топова.

Коњица, Она је потребна дивизији не само самосталној него и у саставу корпуса, и онда кад је пред војском оперативна коњица. У последњем случају рад њен своди се на службу у кругу дивизије, тј. на ближе извиђање на фронту и боковима, ордонансовање, спровођење и томе подобно. Тако ограничен задатак је и мерило за јачину дивиз. коњице. Узима се, у опште, да је за све то довољан један ескадрон, али коме се ради смењивања мора додати најмање још један, свега два. Разуме се, да се тада не може озбиљно рачунати на њено дејство на бојном пољу, иначе треба да је јака бар 1 пук од 4 ескадрона. Корисно је, међу тим, да пукови у дивизијској коњици имају исту јачину као и они у коњици оперативној, колико са гледишта једнакости у настави и руковању, толико и за употребу у рату. Један пук од 4 ескадрона сматра се у опште као нормална мера за јачину дивизијске коњице.

У дивизији, која оперише самостално и без страт. коњице, коњици је дужност не само да одправља пред дивизијом службу даљног извиђања и обезбеђивања, него још и да дејствује на бојном пољу; па са тога она треба и да је у опште јача, а колико зависи главно од терена на коме ће оперисати и од специјалног задатка дивизије. Једна бригада од 2 пука по 4 свега 8 ескадрона, обично је довољна да обе ове потребе подмири.

Остали родови војске и установе додају се дивизији сразмерно њеној јачини и задатку, тј. да ли она по формацији војске постоји као оперативна — самостална — јединица или као саставан део корпуса. Прегледи под 1 и 2, показују ordre de bataille самосталне дивизије код нас и дивизије у саставу корпуса у Немачкој војсци.